

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Власенко І. А. Психологічні особливості внутрішньоособистісних конфліктів у професійній діяльності вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Власенко Інна Анатоліївна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2016. – 20 с.
2. Герасимова Н. Є. Конфліктологія : практикум / Н. Є. Герасимова ; Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси : ЧНУ, 2013. – 89 с.
3. Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія : підручник / Л. Й. Гуменюк ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : ЛДУВС, 2015. – 563 с.
4. Козич І. В. Формування конфліктологічної компетентності соціального педагога в умовах магістратури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / І. В. Козич ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 254 с.
5. Конфліктологія : [навч. посіб. для слухачів магістратури ден. та заоч. форм навчання за спец. 8.18010020 «Управління навчальним закладом» та 8.18010021 «Педагогіка вищої школи»] / [Д. В. Коваленко та ін.] ; Укр. інж.-пед. акад. –
- Вид. 2-ге, перероб. та допов. – Харків : С.А.М., 2015. – 256 с.
6. Кутуєв П. В. Конфліктологія: соціологічна перспектива : навч. посіб. / П. В. Кутуєв. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – 162 с.
7. Луцишин Г. І. Конфліктологія та теорія переговорів : навч. посіб. / Г. І. Луцишин ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2015. – 199 с.
8. Мухаметова Н. М. Организационно-методические аспекты исследования конфликтологической компетентности / Н. М. Мухаметова // Фундаментальные исследования : научн. журн. – 2014. – № 12. – Ч. 3. – С. 617–620.
9. Романов С. В. Формирование конфликтологической компетентности будущего педагога в системе студенческого самоуправления : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / С. В. Романов ; Волгоградск. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2010. – 24 с.

Дата надходження до редакції: 16.11.2016 р.

УДК 37.032:159.9.019

Інна ШПИЧАК,
старший викладач кафедри педагогіки,
психології та корекційної освіти
Рівненського ОППО

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У СПАДЩИНІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПСИХОАНАЛІТИКІВ 20-Х РОКІВ ХХ СТ.

У статті розглянуто науково-педагогічні підходи вітчизняних психоаналітиків стосовно виховання дітей у радянському освітньому просторі 20-х років ХХ ст. Обґрунтовано основні ідеї та погляди М. Вульфа, І. Єрмакова, В. Шмідта, В. Рижкова, І. Перепеля. Особлива увага приділена аналізу проблеми психічного розвитку дітей у світлі психоаналітичного вчення.

Ключові слова: освіта, виховання, розвиток, психоаналіз, особистість.

В статье рассмотрены научно-педагогические подходы отечественных психоаналитиков по воспитанию детей в советском образовательном пространстве 20-х годов XX в. Обоснованы основные идеи и взгляды М. Вульфа, И. Ермакова, В. Шмидта, В. Рижкова, И. Перепеля. Особое внимание уделяется анализу проблемы психического развития детей в свете психоаналитического учения.

Ключевые слова: образование, воспитание, развитие, психоанализ, личность.

In the article the scientific and pedagogical approaches psychoanalysts about parenting in the Soviet educational space 20s of XX century are revealed. Highlights the main ideas and views of M. Wolf, I. Yermakov, V. Schmidt, V. Ryzhkov, I. Perepel. Special attention is given to highlighting the problems of mental development of children in the psychoanalytic theory.

Key words: education, development, psychoanalysis, personality.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства школа стоять перед необхідністю формування нової стратегії виховання, нового розуміння людини та її місця в житті. Нові завдання реформування сучасної освіти в Україні передбачають її спрямування на гуманізацію та демократизацію навчально-виховного процесу, формування ініціативної, творчої, всебічно розвиненої особистості. Виходячи з пріоритетних напрямів розвитку освіти в умовах розвитку української державності, педагогічна наука в пошуках шляхів і засобів виховання та навчання молоді звертається до вивчення і творчого

використання спадщини вітчизняних педагогів, психологів, діячів освіти й культури минулого.

Особливо актуальним у даному контексті є звернення до педагогічних ідей першої половини ХХ ст., що була представлена різноманітними напрямками і реформаторськими течіями, а також накопичила цінний матеріал у питаннях розвитку особистості й практики виховання. Один із напрямів, який був поширеній у радянському освітньому-виховному дискурсі 20-х років ХХ століття, – психоаналіз. Напрацювання його активних прибічників містять цінний матеріал із питань виховання дітей, який, однак, у зв'язку з певними політичними впливами, довгий час залишався забороненим і забутим.

Метою статті є висвітлення поглядів вітчизняних психоаналітиків першої половини ХХ століття на виховання і розвиток особистості дитини.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. У працях перших вітчизняних психоаналітиків, серед яких І. Єрмаков, М. Вульф, В. Шмідт, І. Перепель, В. Рижков, С. Шпільрейн, висвітлювалися питання теорії психоаналізу та особливості його застосування в практиці виховання дітей [8].

Окрім аспектів особливостей розвитку вітчизняного психоаналізу у вітчизняному виховному дискурсі 20-х років представлені у працях таких сучасних дослідників, як І. Кутько, Л. Бондаренко, П. Петрюк [4], А. Пружиніна, Б. Пружинін [7], О. Еткінд [13], Т. Шикарова, А. Парамонова [5].

Виклад основного матеріалу. На зламі XIX–XX століть у вітчизняну психологію та педагогіку почали активно проникати західні педагогічні та психологічні теорії, а також концепції вільного виховання та розвитку дитини. Після революції 1917 р. вони стали особливо актуальними у практиці державного виховання і навчання дітей.

Значну роль у виховному дискурсі молодої радянської держави відіграв психоаналіз, який у 20-х роках вважався співзвучним марксизму. Свідченням широкої популярності цього вчення у вітчизняних наукових колах є той факт, що твори З. Фрейда перекладалися російською мовою майже відразу після публікації їх на батьківщині автора, а на початку 20-х років почали активно перевидаватися ті його праці, що були видані до революції. Зокрема, з 1904 по 1913 роки в Російській імперії було видано 18 основних праць, присвячених теорії і практиці психоаналізу [5, с. 167].

На початку 20-х років ХХ ст. у Радянському Союзі психоаналіз був надзвичайно популярним серед педагогів і педологів. Вони вважали його доволі революційним засобом виховання дітей, оскільки головною метою виховання, з точки зору психоаналітиків, був прояв сутності глибинних підсвідомих мотивів поведінки дитини. На їхню думку, виховання має виявити дитячі егоїстичні потяги та спрямувати їх на шлях альтруїстичного самовираження. Подібні погляди були суголосними з позицією нової влади і політики створення «нової людини», що передбачала відсторонення дитини від фантазій, пов'язаних з егоїстичними задоволеннями, та долучення їх до соціокультурних норм і цінностей. Таким чином, психоаналіз став загальнодержавним завданням виховання дитини в дусі віданості радянській владі.

Можливість застосування психоаналітичного методу до дітей обговорювалася на колегіях

Народного комісаріату освіти і Главнауки. Вітчизняні психоаналітики (А. Бернштейн, І. Єрмаков, С. Шпільрейн, Р. Авербух, М. Фрідман, В. Шмідт, А. Грибоєдов, Т. Розенталь) почали активно застосовувати метод психоаналізу в Москві та Петербурзі у практиці спостереження і виховання здорових і морально-дефективних дітей. На основі отриманих результатів своїх клінічних досліджень із дітьми вони читали спецкурси лекцій для вихователів та педагогів, а також для всіх, хто цікавився ідеями З. Фрейда [5, с. 159].

1922-1926 роки – період найбільш активної видавничої та терапевтичної діяльності вітчизняних психоаналітиків, які особливе значення надавали дитячому та педагогічному психоаналізу.

Із 1921 по 1925 роки у Москві діяв *Дитячий будинок-лабораторія «Міжнародна солідарність»* – науково-дослідний освітянський лікувальний заклад. Тут не лише готувалися наукові й педагогічні кадри для роботи в галузі психоаналізу, а й проводилися практичні психоаналітичні дослідження в царині виховання дітей. Керував цим Дитячим будинком Іван Єрмаков, а за педагогічну та наукову діяльність закладу відповідала Віра Шмідт [12, с. 106]. Саме вона організовувала і проводила спостереження за життєдіяльністю дітей і вихователів, а результати проведеної науково-педагогічної роботи, власні судження висвітлила у праці «Психоаналітичне виховання в Радянській Росії: звіт про Дитячий будинок-лабораторію в Москві» [13]. Аналізуючи результати своїх досліджень новонароджених дітей та дітей раннього віку, психоаналітик представила досить цінні для педагогічної і виховної роботи висновки. Зокрема, дослідниця займалася вивченням дитячих примх, вважаючи їх природним процесом пристосування дитини до реальності. Також В. Шмідт зібрала та представила грунтовний матеріал стосовно прояву в дітей раннього та дошкільного віку потягу до пізнання як природного процесу соціалізації. У своїх працях вона також розробила рекомендації щодо створення правильного педагогічного оточення дитини [11].

У 1922 р. за підтримки Главнауки в Москві було засновано *Російське психоаналітичне товариство*, першим головою якого був І. Єрмаков, а пізніше – М. Вульф; секретарями – О. Лурія, а згодом – В. Шмідт [12, с. 101]. У 1923 році І. Єрмаков на базі Дитячого будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність» організував і очолив *Державний психоаналітичний інститут*.

І. Єрмаков у низці досліджень Дитячого будинку висловив методичну ідею про розвиток цілісного органічного підходу до пізнання дитини, дослідження дитячої творчості, діяльності, особливостей дитини, що ґрунтуються на визнанні принципових психологічних відмінностей хлопчиків і дівчаток. Означені питання були відображені психоаналітиком у його працях «Психічна активність дітей до трирічного віку та її вираження у малюнках» (1921-1922), «Еволюція та інволюція дитячого малювання» (1922-1923), «Розумово відсталі діти», «Культурне значення дитячих ігор та їх психічні механізми» (1923). Ці праці хоча й готовувалися до друку, але світ так і не побачили та довгий час знаходилися в особистому архіві дослідника [3].

Цінний матеріал щодо виховання дітей міститься у науковій спадщині психоаналітика

Іллі Перепеля, який використовував психоаналітичні ідеї у процесі вивчення дитячих патологій. У своїй праці «Досвід застосування психоаналізу до вивчення дитячої дефективності» (1925) [6] дослідник представив поширені опис особистості досліджуваних дітей, навівши окрім психоаналітичні оцінки та інтерпретації, пов'язані з їх розвитком. Варто відзначити, що в описі також давалась оцінка прогнозу терапевтичного і виховного впливів залежно від особистості дитини. Узагальнюючи клінічне дослідження, І. Перепель зробив висновок, що саме психоаналіз у його генетичному підході до особистості відкриває сутність патології потягів, яка, окрім усіх інших розладів, складає ядро соціальної та педагогічної занедбаності важкої дитини. Загадкові форми поведінки стають зрозумілими при їх психоаналітичному розгляді як результаті прояву патологічних потягів.

Варто зауважити, що праця І. Перепеля була однією з перших спроб описати психоаналітичну терапію важкого дитинства. Вона не лише являла собою ілюстрацію методу дослідження та терапії, а й була теоретичною основою для педагогічної корекційної роботи з важкими підлітками.

Питання дитячого психоаналізу у 20-х роках ХХ ст. розглядали також представники Одеської школи. Саме в Одесі вперше побачила світ перекладена російською мовою праця Анни Фрейд «Вступ до техніки дитячого психоаналізу» (1927).

Окремо слід зупинитися на творчості Мойсея Вульфа, адже він – один із перших вітчизняних психоаналітиків, хто займався дитячим психоаналізом та психоаналітичною педагогікою, вивчаючи психологію дитячих примх та специфіку фантазійного дослідження дитиною реального світу з точки зору психоаналітичного вчення З. Фрейда. Дослідник виокремив наступні особливості дитячої психіки: егоцентризм дитини; відсутність точного уявлення про фантастичне й реальне та невміння відрізняти одне від іншого; переваги первинних потягів і бажань дитини; прояв архаїчних або символічних рис у мисленні дитини. На думку М. Вульфа, звернення дитини до казок і фантазій дозволяє витіснити недоступні її свідомості переживання, спричинені первинними потягами та підвідомими бажаннями [1, с. 9]. Науковець переконував, що грубе і жорстоке придушення нарцисму дитини, її бажання завдяки фантазії передбовувати реальний світ різноманітними виховними методами з боку педагога може спричинити розвиток малоцінності, що робитиме її малоактивною, не здатною до життєвої боротьби, а в дорослому віці змушуватиме її тікати у світ дитячих фантазій.

Дослідуючи психологічну природу дитячих примх, М. Вульф розумів їх як «систематичну дію, яка виражає конфлікт між вимогами і можливостями реальності та потягами й вимогами дитини» [2, с. 26]. На основі дослідень та узагальнень учений запропонував практичні способи подолання примхливої поведінки дитини у різних ситуаціях.

Важливим науковим центром, що об'єднував зацікавлених ідеями психоаналізу, стало місто Харків. Так, у 1922 р. в освітянському часописі «Шлях просвітництва» було надруковано статтю харківського науковця В. Рижкова «Психоданаліз як система виховання» [9], в якій автор стверджував, що психоаналіз має особливе значення для педагогіки, адже будь-яке психоаналітичне дослідження зводиться

до переживань дитячої психіки. Крім того, на його думку, саме психоаналіз найперше можна назвати певною системою виховання – довихуванням. Науковець висловлював думку про те, що психоаналітична теорія – надзвичайно корисна для педагога у питанні побудови системи виховання. Він, зокрема, зауважував, що «психоданаліз вимагає від вихователя заміни системи примусу, яка викликає душевні конфлікти й хворобливі витіснення, вихованням вільним, яке призводить до свідомого осуду соціально-нетерпимого й до відмови від примітивних індивідуалістичних задоволень в ім'я створення загальнолюдських цінностей» [9, с. 217]. Не обійшов В. Рижков і такого важливого питання, як статеве виховання дітей. У зв'язку з цим він зауважував: «В окремому випадку статевого виховання психоаналіз цілком на боці прогресивної педагогіки: він наочно демонструє шкоду, коли дитина самостійно вирішує проблему статі, а тому стає безпорадною у вирішенні завдання перетворення сексуальної афективності в енергію продуктивної психічної діяльності» [9, с. 217].

У 1923 р. у цьому ж часописі «Шлях просвітництва» вперше в перекладі на російську мову було опубліковано статтю К. Юнга «Конфлікт дитячої душі», яка посідає вагоме місце у творчості автора.

Спостерігається вплив психоаналізу і на діяльність відомого педагога Я. Чепіги та професора А. Володимирського – прихильника упровадження елементів психоаналізу у виховний процес. Під впливом психоаналізу розпочиналася також діяльність таких відомих вітчизняних психологів, як Л. Виготський, П. Блонський, О. Лурія та ін.

Висновки. Таким чином, ідеї застосування психоаналітичного вчення у практику виховання дітей були широко представлені у наукових працях радянських педагогів і психологів. М. Вульф, В. Рижков, І. Перепель, І. Ермаков, В. Шмідт, Я. Чепіга відстоювали важливість використання психоаналізу З. Фрейда з метою вивчення та дослідження особистості як звичайних, так і важких дітей, упровадження результатів цих досліджень у практику виховання підростаючого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вульф М. В. Фантазия и реальность в психике ребенка / М. В. Вульф. – Одесса, 1926. – 42 с.
2. Вульф М. В. Психология детских капризов / М. В. Вульф. – Одесса, 1929. – 39 с.
3. Ермаков И. Д. Опыт органического познания ребенка / И. Д. Ермаков. – Ижевск : ERGO, 2009. – 464 с. – (Архив профессора И. Д. Ермакова, Т. 4).
4. История психоанализа в Украине / сост. : И. И. Кутько, Л. И. Бондаренко, П. Т. Петрюк. – Х. : Основа, 1996. – 360 с.
5. Парамонова А. А. Открытие детства в России: развитие научного знания о ребенке в истории отечественной психологии конца XIX - начала XX веков / А. А. Парамонова. – Ижевск : ERGO, 2010. – 172 с.
6. Перепель И. А. Опыт применения психоанализа к изучению детской дефективности / И. А. Перепель. – 1925. – 56 с.
7. Пружинина А. А. Из истории психоанализа : историко-методологический очерк / А. А. Пружинина, Б. И. Пружинин // Вопросы философии. – 1991. – № 7. – С. 87–108.

8. Психоанализ : новейшая энциклопедия / сост. и ред. В. И. Овчаренко, А. А. Грицанов. – Минск : Книжный Дом, 2010. – 1120 с.
9. Рыжков В. Психоанализ как система воспитания / В. Рыжков // Путь просвещения. – 1922. – № 6. – С. 196–218.
10. Фрейд З. Очерк истории психоанализа / З. Фрейд. – Одесса, 1919. – С. 23.
11. Шмидт В. Ф. Психоаналитические и педагогические труды : в 3 т. Т. 3. Психоаналити-
- ческое воспитание / В. Ф. Шмидт ; под научн. ред. С. Ф. Сироткина. – Ижевск : ERGO, 2009.–2012. – 310 с.
12. Эткинд А. Эрос невозможного: история психоанализа в России / А. Эткинд. – СПб. : Медуза, 1993. – 463 с.
13. Schmidt V. Education Psychoanalytiqueen Russie Sovetique / V. Schmidt. – 1969. – March.

Дата надходження до редакції: 26. 10.2016 р.

УДК.376.1:37.01453

Лариса ЯЦЕНЮК,
старший викладач кафедри педагогіки,
психології та корекційної освіти
Рівненського ОППО

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розглядаються питання управління інклюзивної форми навчання як фактора гуманізації системи освіти України. Проаналізовані переваги та виклики інклюзивної освіти. Особлива увага звертається на прояви дидактогеній у навчальному середовищі дітей із затримкою психічного розвитку.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, дидактогеній.

В статье рассматриваются вопросы внедрения инклюзивной формы обучения как фактора гуманизации системы образования Украины. Проанализированы преимущества и вызовы инклюзивного образования. Особое внимание обращается на проявления дидактогенеза в учебной среде детей с задержкой психического развития.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образование, дидактогенез.

This article discusses the implementation of the inclusive form of education as a factor in the humanization of education system of Ukraine. The advantages and challenges of inclusive education, draws attention to the existence of didaktogenii in the learning environment of children with mental retardation.

Key words: inclusion, inclusive education, didaktogenii.

Соціальні перетворення та гуманізація освіти, ідеї гідності й самоцінності особистості, яка має всі права на реалізацію своїх інтересів та потреб, визнання рівних прав у галузі освіти осіб із пору-

шеннями психофізичного розвитку роблять об'єктивно необхідною реструктуризацію системи освіти на основі розвитку різноманітних організаційних форм та моделей інклюзивної освіти.

Одним із головних завдань вітчизняної науки і практики є питання реалізації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Виходячи з цього, **метою статті** є розкриття ідей гуманізації ідеї інклюзивної освіти.

На сучасному етапі ідея інклюзивної освіти набуває чітких адекватних обрисів і перетворюється на основоположну категорію дидактики. Вона поєднує в собі такі поняття, як «комплексність» і «предметність», та визнається вченими і практиками як принцип організації процесу спеціального навчання в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Науковці, педагоги, психологи багатьох країн світу звертаються до неї з метою визначення її загально-педагогичної та дидактичної сутності. Гуманістична парадигма цієї системи полягає в тому, що людині надається можливість повної самореалізації – навчальний заклад пропонує якісні освітні послуги, а особистість обирає власну освітню траєкторію.

Основний принцип інклюзивного навчання – від інтегрування в школі до інтеграції в соціум, якомога менше зовнішньої та якнайбільше внутрішньої диференціації.

Інклюзивна форма навчання як сучасна інноваційна тенденція широко обговорюється в наукових колах, педагогічною та громадськими спільнотами, що дозволяє виокремити такі позитивні сторони інклюзивних процесів: